

ISUSOV IDENTITET U FILMU “ISUS IZ NAZARETA“ F. ZEFFIRELLIA

Govoriti o nečijem identitetu nikad nije zahvalan posao. Naime, potrebno je sagledati dvije stvari: ono što sama osoba o kojoj se govori drži o sebi, ali i ono što suvremenici, ljudi koji tu osobu poznaju, o njoj govore. Sinoptici su taj govor saželi u sceni kod Cezareje Filipove (Mt 16, 13-20; Mk 8, 27-30; Lk 9, 18-21), u kojoj dva pitanja predstavljaju mišljenje suvremenika, a Isusova najava muke, smrti i uskrsnuća predstavlja Isusov stav o sebi, iako su cijela njihova Evanđelja zapravo otkrivanje Isusova identiteta.

S druge strane Ivan teologizira kroz cijelo svoje djelo, razvijajući kristološke naslove kod samog Isusa, ali i kod suvremenika, zaključujući svoje evanđelje mišlju o Isusu kao Sinu Božjem (Iv 20, 30-31).

Govor o identitetu, govor je o osobi. Kada se radi o Isusu Kristu, govor o osobi, govor je o Bogu i čovjeku, ali na način da pokušamo sagledati koliko su ljudi njegova vremena bili svjesni o božanstvu toga čovjeka zvanog Krist, ali i koliko je sam Isus bio svjestan svoje multidimenzionalnosti (bogočovječnosti). Radi se, dakle, o svijesti. Govor o identitetu, govor je o svijesti.

S druge strane, kompleksnost govora o osobi uvodi još jednu kategoriju promatranja, a to je govor o znanju. Biti svjestan nečega još ne znači o tome nešto znati, iako svijest nosi u sebi spremnost primiti znanje. Znanje jest posjedovati nešto u umu i to moći izraziti svojim riječima i djelima. Govor o identitetu, govor je i o znanju.

Na koncu, osoba je bitno utjelovljeni subjekt. I dok govor o svijesti i znanju pripadaju samoj subjektivnosti osobe, dotle govor o utjelovljenosti, o tijelu bitno uključuje povjesnost i povjesnu relaciju. Govor o identitetu, govor je i o povjesnoj egzistenciji.

Ono što je u filmu toliko očito jest ova povjesnost, jer samo snimanje polazi s točke da je Isus postojao, stoga ćemo o njoj progovoriti kroz dimenziju Isusove poruke i njegovih čina. Ali najprije ćemo pokušati vidjeti koliko je Zeffirelli dao naslutiti Isusovu svijest o sebi te koliko je znao o sebi, ali i koliko su suvremenici bili svjesni svih milosti koje su u tom trenutku imali uza se te koliko su poznavali stvarnost Isusa Krista.

Važno je napomenuti da bismo mi rado sebi uvijek stvarali u govoru i opisivanju Isusa sliku nekog izvanrednog čovjeka koji bi već samom svojom prisutnošću plijenio i privlačio mase. Evanđeoski izvještaji i te kako nam protuslove u takvom pristupu.³¹

31 Usp. H. Daniel-Rops, *Život Isusa Krista*, Verbum, Split 2003., str. 93.

Isusova autosvijest i znanje o sebi

Govor o Bogočovjeku nameće nam, dakle, pitanje o njegovoj svijesti: je li Isus imao ljudsku ili božansku svijest? Kakav je odnos između ljudske i božanske svijesti u Isusu? Ta i slična pitanja obrađivali su mnogi teolozi i psiholozi, a neka je od njih sažeto donio i upotpunio svojim razmišljanjima Galot³² pa se nećemo na njih ovdje osvrutati. Nas zanima kako je Zeffirelli u filmu pokazao Isusovu svijest.

U scenama iz Isusova djetinjstva samo u sceni grubo prekinutog *Bar micva* imamo nekakvu naznaku o njegovoj autosvijesti. Naime, dok mladić, isprovociran rimskim vojnicima, glasno nariče i pita se zašto ih je Bog napustio, Isus ga iz prikrajka gleda. Čini se da je samo znatiželjan, ali ako se usporedi njegov pogled s pogledom iz drugih scena, uočava se da Isus ni ovdje, kao ni u mnogim filmskim scenama kasnije ne trepće očima.

Svaka scena u kojoj Isus naviješta svoj program ili pomaže ljudima do određene je mjere divinizirana samim Isusovim činom, ali još više njegovim pogledom. Taj pogled pokušava proniknuti u dubinu čovjeka, pokazuje interes za čovjeka i to onog konkretnog, onog s kojim na bilo koji način komunicira, ali još više taj pogled pokazuje moć, štoviše, svemoć. Gledajući takvog Isusa, Isusa s božanskim pogledom, nije ostavljena mogućnost suprotnog zaključka tvrdnji da Zeffirellijev Isus i te kako posjeduje božansku svijest o sebi i u sebi te da je svjestan svoga božanstva.

Što se tiče samog znanja³³, u već spomenutoj sceni *Bar micva* Isus čita Toru, ali pomalo nesigurno, slovkajući. Nadalje, u situacijama susreta s ljudima Isus pita, traži pojašnjenja, čudi se. U sceni uskrsnuća Lazara Isus čini se doživljava olakšanje nakon “uspjelog“ uskrsnuća, kao da nije bio siguran u ishod. On ne posjeduje unaprijed znanje o konkretnom životu, ali to čini se nadoknađuje vjerom.

S druge strane, u određenim situacijama, kao što su prvo pojavljivanje Jude ili maslinska agonija, Isus zna. Izmjene tog znanja i neznanja potiču zaključak kako se, kao i kod svakog čovjeka, Isusovo znanje razvija i raste susretima i učenjem, ali isto tako Isus posjeduje nekakvu intuiciju izraženiju nego kod običnog čovjeka, intuiciju kojom spoznaje stvari i osobe mnogo bolje i mnogo slojevitije.

32 Vidi J. Galot, *Tko si ti, Kriste? Kristologija*, Forum bogoslova Đakovo, Đakovo 1996., str. 313-336.

33 Baš kao i kod svijesti vidi *Isto*, str. 337-367.

Zeffirelli je očito namjerno donio različitost scena u kojima se pokazuje Isusovo znanje, ali i njegovo učenje kako bi pokazao dinamizam bogočovječnosti te na taj način zamislio gledatelja, gotovo ga prisilivši da prihvati Čovjeka Isusa u moru govora o Isusu Bogu.

Stav i mišljenje suvremenika

Ono što je očito već od samog početka filma jest židovsko iščekivanje Mesije u razdoblju u kojem su potlačeni od strane Rimljana. Njihov Mesija, odnosno njihovo shvaćanje Mesije bilo je političko. Mesija je onaj koji će osloboditi Izraela od tiranije okolnih naroda. Štoviše, onaj koji će nametnuti Izraela i Zakon kao normu života svim drugim narodima. Takav Mesija morao je doći u slavi i snazi i morao se slavan i snažan objaviti najprije Izraelu pa onda i okolnim narodima, najprije se objaviti čuvarima Zakona koji bi prosudili njegov nauk i njegovu silu, a tek onda biti prihvaćen kao Mesija, Osloboditelj. U filmu je, dakle, stvorena tradicionalna shema iščekivanja Mesije baš kako je i opisana u Evanđeljima.³⁴

Dolaskom Isusa Krista na svijet, zapravo već od neakvih naznaka njegova dolaska – naznaka koje je suvremenicima davala čudnovata zvijezda – narod je, počevši od Heroda i njegovih dvorana pa preko istočnjačkih mudraca te na koncu pastira s betlehemskih polja, osjećao da se na svijetu nešto promijenilo. No ni Herod ni mudraci ni pastiri ne razumiju u potpunosti što se sve događa u vezi s djetetom. Svaki od njih razumije samo jedan djelić Kristove kompleksnosti: Herod ga smatra ljudskim kraljem, mudraci prepoznaju još i božanstvo i smrtnost, a pastiri ga vide jadnog i siromašnog u jaslama.

Na početku javnog djelovanja Ivan Krstitelj ga naziva Jaganjcem Božjim. Narod je uvijek podijeljen između priznavanja Isusa Mesijom i njegovim odbacivanjem jer je “hulio“. Politički i klanski vođe u početku su, jer su čuli mnogo lijepoga o Isusu, oduševljeni, ali njihovo oduševljenje splasne svaki put kad se Isus pokazuje u svjetlu duhovnog Mesije, a ne kao politički osloboditelj. Apostoli u filmu postaju slika svakog od nas, svakog kršćanina, u smislu da se priznaju njegovim, na prislan način bliski s njim, a opet u svim važnim trenucima oni ne razumiju, bježe, ne vjeruju. Ta malovjernost „posljedica je straha za vlastiti život, vlastitu ugodu, ideju,

³⁴ Na primjer Petrovo uvjerenje da se Mesiji ne smije ništa loše dogoditi (Mt 16, 21-23; Mk 8, 31-33; Lk 9, 22) ili scena iz filma u kojoj Juda u Hramu razgovara s hramskim pisarom želeći ugovoriti sastanak Isusa i političkih i vjerskih vođa Izraela, koji su pratili Isusovu misiju te ga uistinu žele saslušati da bi odlučili o njegovu nauku.

posao, (...) nedostatak je odlučnosti da se ono što se umom i srcem vjeruje aktualizira u životu.“³⁵

Dva pitanja kod Cezareje Filipove jasno nam dočaravaju mišljenje suvremenika. Isus je čudotvorac, prorok, onaj koji je oživio (Krstitelj), on izaziva oduševljenje. On je Krist, Pomazanik. Ali u isto vrijeme taj puk koji se Isusom oduševljavao, ti apostoli koji su ga priznali Mesijom, nisu bili spremni u Pilatovom dvoru pokazati palac gore Isusu. Oni se oduševljavaju senzacijama oko Isusa, ali ne posjeduju sigurnost njegova mesijanstva.

Suvremenici, dakle, ne znaju sa sigurnošću da je Isus Bogočovjek, ali nema sumnje da postoji u njima nekakav osjećaj, nekakva intuicija radi koje ne mogu prema Isusu ostati ravnodušni, već ga ili, ako mu se predaju, vole, ili, ako ne uspiju nadići svoje stereotipe o političkom Mesiji, mrze.

Povijest Isusa Krista

Ono što ćemo u ovom naslovu opisivati nije činjenica da je Isus postojao, već ćemo pokušati prikazati kako je to Zeffirelli zamislio Isusovo postojanje. Ali isto ćemo tako pokušati slijediti tradiciju kristološkog govora te ćemo ovaj dio usmjeriti u dva pravca. Prvi je ona kerigma, tj. ono što je Krist naviještao, dakle, Isusovi govori, a drugi su njegova djela s osobitim naglaskom na njegova čudesa.

Isusova poruka

„U svom izvanjskom nastupu Isus pokazuje izvjesnu sličnost s pismoznancima. Naučava kao učitelj i oko sebe ima krug učenika; raspravlja o tumačenju zakona i ljudi mu se obraćaju u pravnim odlukama.“³⁶ Ono, pak, što ga čini bitno različitim jest sadržaj navještaja koji, iako ima zajedničku podlogu s onodobnim učiteljima, ipak nudi jednu posve drugačiju koncepciju.

Kod sinoptika je Kristova poruka bitno vezana uz navještaj Kraljevstva pri čemu se to Kraljevstvo u zadnjoj fazi kerigme usko veže uz Isusovu osobu. U filmu govor o Kraljevstvu u prisposodobama odvija se u Šimunovoj kući u Kafarnaumu. Prisposodbe o biseru i o mreži zaključene su govorom

35 I. Šarčević, *Isus Krist od suviška do tajne*, u: *Bosna Franciscana, časopis Franjevačke teologije Sarajevo*, Franjevačka teologija Sarajevo, Sarajevo 7 (1997.), str. 27.

36 W. Kasper, *Isus Krist*, CuS, Split 1995., str. 79.

o sreći, o zajedništvu, o ljubavi. Središnji lik Kraljevstva, njegov karakter opisan je u prispodobi o milosrdnom ocu koja već pomalo osvaja ljude jer smo vidjeli da izmiruje Mateja i Šimuna.

Daljnji Isusov govor zbirka je riječi preuzetih iz Evanđelja. Isus svojim učenicima govori o razdoru oca i sina, o donošenju mača na svijet, ali i o stostrukoj plaći onima koji su sve ostavili; govori i o gomilanju blaga te o onima koji žele biti prvi što trebaju učiniti da to postignu. Vidimo, dakle, progres u Isusovu govoru učenicima: najprije govori o onom što se događa nakon njegova dolaska na svijet, potom ohrabruje učenike koji ga slijede da nisu na gubitku, zatim im daje program kako zadobiti prvenstvo i na koncu ih savjetuje da odaberu prave vrijednosti.

U sceni s Judom navodi da se stablo poznaje po plodu – u svrhu, kako smo već napomenuli, Judinog poučavanja. Govor na gori predstavljen je Blaženstvima i molitvom Očenaša i to je program Kraljevstva koje se već ostvaruje, ponajprije u Kristovoj osobi i njegovu navještaju, potom u poslanju apostola, poslanju Crkve.

Nakon tjeranja trgovaca iz Hrama slijedi riječ navještaja smrti i uskrsnuća. Barabu pokušava pridobiti govorom o praštanju i ljubavi prema neprijateljima. Potom slijedi govor u Hramu sastavljen od evanđeoskih ulomaka Isusovih govora. Kod vraćanja vida slijepcu od rođenja govori o svjetlu, a odmah iza napada farizeje oštrim riječima. S Nikodemom razgovara o rođenju iz vode i Duha, a na posljednjoj večeri hrabri učenike i naviješta im skori “poraz“.

Dalje je na suđenju pred vijećem i Pilatom posvjedočio svoje božanstvo, a na križu od sedam riječi nedostaje samo “Žedan sam! “.

Zeffirelli, naravno, nije mogao donijeti sve tekstove iz Evanđelja u kojima je Isus nešto rekao, ali je svojim odabirom, kombinirajući sinoptičku i ivanovsku tradiciju, uspio istaknuti najvažnije teme Isusova navještaja: živi Zakon, govor o Kraljevstvu, duhovno bogoštovlje, svjetlo, molitvu, pashalni misterij, itd.

Isusova djela

Djelovanje čovjeka zvanog Isus bilo je, za onodobno shvaćanje i onodobni mentalitet ljudi, prepuno kontroverzi. Ali ako se uđe dublje u proučavanje njegove osobe, uviđa se kako su njegova djela bitno povezana s njegovim navještajem. Štoviše, “iznenađujuća novost u Isusovoj poruci očituje se posebice u načinu njegova vladanja.”³⁷ On blaguje s grešnicima u

Matejevoj kući, dozvoljava javnoj grešnici da mu pere noge, tjera trgovce iz Hrama, javno napada farizeje, druži se s Rimljanima, itd. S druge strane, on jede i s farizejima, propovijeda mir, liječi, itd. Sve što naviješta, posvjedočeno je djelima.

Zapravo, ono što je općepoznato svima koji su čuli za Isusa jest činjenica da je on činio čudesna djela, čudesne znakove. Isus je za svoje suvremenike bio čudotvorac. Ne možemo sa sigurnošću tvrditi, ali je vrlo vjerojatno da je njihovo shvaćanje Isusovih čudesa, barem u početku, bilo poprilično magijsko. Isus je nekakav mag koji svojim magijskim moćima nadilazi prirodne zakonitosti.

Ipak, kada danas promatramo čudesnost Isusovih djela, vidimo da tu nema senzacionalističke magijske pravilnosti u smislu da bi Isus, kako bi se proslavio, u svakom trenutku bio spreman svojim “čarobnim štapićem“ izvući “zeca iz šešira“. Danas znamo da je u Isusovu djelovanju i te kako važna interakcija osoba usmjerena vjerom u njega. „Čudo ima smisao samo u nadnaravnom kontekstu kao poziv upućen od Boga za vjeru.“³⁸

Zeffirelli je, naravno po evanđeoskom predlošku, gotovo doslovno slijedio ovakav interpersonalni karakter Isusovih čudesa. Prvo čudo koje čini, izgon sotone iz mladića u Kafarnaumu, vezano je uz molbu mladićeva oca i vjeru da Isus to može učiniti. Čudesni ulov ribe nema tu dimenziju vjere i traženja, ali baš poput umnažanja kruha, služi čovjeku ne samo za njegovu temeljnu egzistenciju, već i za prvotni impuls vjere, čemu je Zeffirelli kao svjedočanstvo dodao Šimunovo obraćenje nakon ulova ribe i obraćenje Marije Magdalene nakon umnažanja kruha. Ovakav karakter obraćenja govori nam da su “Isusova čudesa znakovi početka kraljevstva Božjega.“³⁹

Oživljavanje Jairove kćeri također ima karakter vjere i molitve, ali je isto tako potaknuto ljudskom patnjom, baš kao i sva čudesa opisana u filmu.

Čudesa iz drugog dijela filma također su usmjerena na vjeru, bilo da je kod sudionika probude, kao kod vraćanja vida slijepcu, bilo da vjeru učvrste, kao kod ozdravljenja slugе rimskog centuriona, bilo da ujedine obje ove dimenzije, kao kod oživljavanja Lazara.

Središnje i vrhunac svih Isusovih djela je njegova muka, smrt i uskrsnuće –

38 J. Galot, *Nav. dj.*, str. 151. W. Kasper, *Nav. dj.*, str. 109.

39 W. Kasper, *Nav. dj.*, str. 109.

dogadjaji su koje je Zeffirelli utkao u mnoge scene filma. Sve one u sebi sadrže dinamizam pashalnog otajstva u malom jer u svakoj postoji odbijanje Isusa, ali i njegova konačna pobjeda za spas čovjeka. Ono što je prikazano u stvarnom opisu muke, smrti i uskrsnuća svojevrsna je realizacija onoga što se provlačilo tijekom cijelog filma. To je ono što su evanđelisti pokušavali svojim Evanđeljima istaknuti, to je ono što je Zeffirelli u svom filmu želio pokazati.

Zaključak

Uvijek je teško opisivati čovjeka. Još je teže, ako se vjeruje da je taj čovjek još i mnogo više od čovjeka. Ali najteže je, ako o tom čovjeku postoji neka stereotipna slika u glavama većine ljudi, a mi pokušamo činjenice i vlastito uvjerenje pomiriti s tim stereotipima. To je upravo slučaj sa Zeffirellijevim Isusom.

Pomiriti u jednom filmu ove tri komponente veoma je težak posao. Ipak, kako nam se čini, taj posao nije ostao bez ploda. Sve ono što smo u radu napravili išlo je za tim da pokaže kako se Isus u ovom filmu slaže s Isusom iz Evanđelja, ali isto tako i sa “pučkim“ shvaćanjem i slikom o njemu.

Vidjeli smo u filmu da su sva čudesa, ali i cjelokupno Isusovo djelovanje i njegovo propovijedanje, snažno usmjerena prema čovjeku, obuhvaćeni su i prožeti njegovom željom za spasenjem čovjeka, potaknuti su milosrđem i altruizmom koje ne nalazimo ni kod jednog drugog čovjeka. To daje karakternu crtu Isusovom liku i njegovom djelu uzdižući ga na nešto više od čovjeka, priznajući mu ono što on uistinu i jest: Bog – ljubitelj ljudi.

Fra Filip Mimica